

Historické Štýrsko a jeho rozdělení mezi dva státy

Štýrsko

(Štýr, něm. Steiermark, lat. Stiria, Styra, Madrdria)

- historické území a dnes jedna ze spolkových zemí v jihovýchodním Rakousku s centrem Grazu, jižní část historického Štýrska dnes náleží Slovinsku.

Ve starověku území obývaly ilyrské kmeny, poté i Keltové a Římané – ti Štýrsko ovládali do r. 15. přnl., východní část byla součástí provincie Panonie, západní patřila k Noricu. Od konce 6. století sem směřovala invaze slovanských kmenů Karantanců a Karnů, předků dnešních Slovinců, kterým nápor Avarů na franskou říši umožnil ukončit postup do východoalpských oblastí. Tam začaly pronikat již po odchodu Langobardů do Itálie.

V 8. století oblast ovládlo Bavorsko, resp. Franská říše. Po jejím rozdělení tvořilo Štýrsko součást východofranské říše a bylo v 10. století vystaveno nájezdům Maďarů. Od 2. poloviny 10. století, kdy byli Maďaři poraženi Otou I. v bitvě na Lechu, byla tato území postupně osvobozována a současně se formovala východní hranice imperia římské říše. Ke karantánskému území patřily oblasti mezi Murou a Drávou, mezi Dolní Krkou a Gorjancemi a Bela krajina, s výjimkou území severovýchodně od dolní Mury (Prekomurje – Zámorí), které připadlo Uhrám, a Istrii, jejíž východní část patřila k Chorvatsku.

S nastolením franské moci nad dobytým slovanským územím probíhala (tedy už od konce 8. století) německá kolonizace. V Horním Štýrsku směřovala od oblasti Hradce (Graz) a povodní Mury, v Dolním Štýrsku a Kraňsku se rozšířila v okolí Ptuj, Mariboru a na Soršském poli. Německou kolonizaci podpořila především okolnost, že franská, resp. bavorská šlechta zčásti nahradila slovanskou vládnoucí složku a sami domácí panovníci často také přijímali vlivem nové mocenské situace franské (bavorské) právo a zvyklosti a časem podléhali germanizaci.

V oblasti Štýrska byla Otou I. zřízena malá pohraniční marka na území Korutanska, a to mezi Východní markou a Kraňskou markou. V roce 1050 získala zdejší markrabství hrabata ze Steieru v Traungau, po nichž se tato marka začala nazývat Štýrská. Do r. 1122 byl markrabě podřízen vévodovi korutanskému, přestože území Štýrska bylo záhy rozlehlejší než Korutansko. Roku 1180 bylo Štýrsko povýšeno na samostatné vévodství, od r. 1192 (kdy je získali Babenberkové) bylo spojené personální unií s Rakousy. Vlastní svobodné panství Steier (Steyer) bylo k Rakousku připojeno až r. 1254.

Po vyměnění Babenberků získal Štýrsko r. 1259 Přemysl II. Otakar (r. 1270/1 získal Štýrsko, Korutany, Kraňsko a Vindickou marku a stal se tak mimo jiné vévodou korutanským, pánem Kraňské a Vindické marky.). Již r. 1276 byl ale Přemysl donucen vydat své državy v rakouských a alpských zemích Rudolfu Habsburskému. Památkou na české panství ve Štýrsku a Korutanech zůstaly podle tehdejšího básníka Seifrieda Helbinga vedle českých mravů a zvyků i pozdravy (Dobro utro, Boh pomoz, vitaj pan) a nadávky (kurvy synu). Habsburkové vlastnili Štýrsko definitivně od r. 1282/3 až do r. 1918.

Samostatným vévodou byl ovšem pouze na počátku 15. století Ernst zvaný Železný, v 16. – 17. století pak vládla ve Štýrsku vedlejší habsburská linie (Karel II. Štýrský), jinak vládl ve Štýrsku vždy rakouský vévoda. Od r. 1849 tvořilo Štýrsko jednu z rakouských korunních zemí.

Být hraniční zemí (Grenzland, Grenzmark, Hofzaun) říše bylo tedy staletým údělem Štýrska. Stalo se vojenskou hradbou před útoky z východu a jihovýchodu, bránicí hranice Sváté říše římské národa německého. Jednou přímá bojová linie, jindy strategické zázemí.

Řeky Sava, Sotla a Lafnitz ohraničovaly stoletími hranice říše, a to nábožensky, kulturně, hospodářsky, politicky i vojensky. Po r. 1867 tvořila štyrská hranice na východě a jihu vnitřní hranici mezi oběma polovinami říše.

Slovinci na konci 19. a na začátku 20. století

V závěrečných desetiletích existence habsburské říše byl pro slovinskou společnost charakteristický kontrast jejího kulturního a civilizačního vzestupu, šíře a kvality národněemancipačního procesu, a současně státoprávní bezvýznamnosti slovinského etnika v Předlitavsku. Obhajoba slovinských národních zájmů byla zejména německými nacionály bagatelizována odkazy na malý počet slovinského obyvatelstva, který byl ostatně zdrojem skepse i na slovinské straně. Bez základního předpokladu politicko-teritoriálního sjednocení svého jazykového území měli Slovinci vsutku jen spornou naději na uchování národní svébytnosti. Před rokem 1914 se v kruzích slovinské inteligence dokonce veřejně diskutovalo o „agonii“ slovinského národa.

Na začátku 80. a počátkem 90. let 19. století byli však již Slovinci nepochybně novodobým národem. Konsolidovaný slovinský jazyk disponoval bohatou odbornou terminologií, špičkové projevy vyspělé národní kultury dosahovaly evropské úrovně. Zralost slovinské společnosti dokládalo i deferencované spektrum politického života. Významnou oporou slovinského národního sebevědomí bylo společenství zájmů a relativně snadná komunikace s jinými slovanskými kulturami a národy, jež umožňovalo kulturní i politickou spolupráci v rámci Předlitavska a celé monarchie. Rozhodující úlohu sehrála ovšem vůle Slovinců po samostatné národní existenci.

Záruky existence Slovinců jako svébytného národa nacházeli slovinští politikové všech orientací v reorganizované habsburské říši. Tento slovinský austroslavismus, zejména ve své liberální podobě, měl svoji významnou složku jihoslovanskou a všeslovanskou. Slovinci zejména usilovali o spolupráci s politikou českou a chorvatskou. Zásadní význam pro postupnou radikalizaci jihoslovanské orientace slovinské politiky, překračující hranice Předlitavska a posléze i habsburské říše, mělo rozhodné odmítnutí slovinských národních a státoprávních požadavků německou národní a rakouskou státní politikou. Z tohoto kořene vyrůstalo postupné odcizení Slovinců habsburskému státu.

Závažným problémem slovinské národní společnosti byl nepříznivý demografický vývoj. Zatímco počet obyvatelstva v Předlitavsku v období 1846 – 1910 vzrostl o 57,5 %, přírůstek Slovinců v tomto období činil pouhých 18,8 % a v rámci západní poloviny monarchie byl nejnižší. Počet Slovinců v monarchii sice absolutně vzrostl na 1 325 000 osob (1910), nicméně ve srovnání s veškerým obyvatelstvem v jednotlivých slovinských zemích relativně poklesl o 12 % (na 76,9 % oproti 88,9 % v roce 1846)(viz přílohy). Příčiny kritické demografické situace bezprostředně souvisely s hospodářským vývojem předlitavské části monarchie, který po roce 1869 ještě prohloubil rozdíly mezi tradičními průmyslovými a neindustriálními oblastmi.

Na přelomu století byl každý 20. obyvatel rakouské poloviny říše (z Terstu přes Prahu až do Lembergu/Lwiw) a každý 30. obyvatel monarchie Štýřan, Štýrský Hradec byl se svými 138 000 obyvatel čtvrté největší město rakouské poloviny říše. Vévodství Štýrsko mělo v lokální správě do r. 1918 22 okresů, čtyři města s vlastním statutem (Graz, Marburg/Maribor, Cilli/Celje, Pettau/Ptuj), nejlidnatějším okresem bylo na přelomu století Cilli s přes 100 tis. obyvatel.

Štýrské vévodství bylo až do r. 1918 řízeno, organizováno a spravováno paralelně dvěmi nejvyššími instancemi, a to na úrovni říšské – císařem, jeho vládou a státními úřady, místodržitelstvím s místodržitelem v čele, který sídlil od 1848 na hradě ve Štýrském Hradci. Na úrovni zemské to byl štýrský zemský sněm, zemský výbor (zemská vláda) a zemská (samo)správa.

Zemskému sněmu volenému na 6 let předsedal zemský hejtman (Landeshauptmann – Edmund hrabě Attems), který zároveň vykonával předsednictví v zemském výboru, správním a výkonném orgánu zemského sněmu. Císařský místodržící representoval jako zástupce panovníka císařskou vládu a byl jako nejvyšší úředník korunní země podřízen c.k. ministerstvu vnitra (Manfréd hrabě Clary-Aldringen). Z tohoto dualismu ve správě vyplývala podvojnost provinční správy na zemské úrovni a její značná přebyrokratizovanost a malá výkonnost. Zemskému sněmu jako de facto nejvyššímu zástupci korunní země (panovník se pol. života země prakticky neúčastnil) příslušely záležitosti zemské kultury, záležitosti veřejných staveb financovaných ze zemských prostředků, dobročinnost, mohl navýšit zemské daně do 10 procent.

Štýrská zemská politika byla až do 1. světové války významně určována národnostními střety mezi Němci a Slovinci v Dolním Štýrsku. Oblast čítala asi 425 000 obyvatel na ploše, která odpovídala asi třetině celkového území Štýrska. Vedle největšího města Marburg/Maribor, byla důležitými politickými a hospodářskými centry oblasti města Cilli/Celje a Pettau/Ptuj. Celé Štýrsko bylo stále přes některé silně industrializované regiony stále převážně agrární zemí. A až 85,8 % obyvatel Dolního Štýrska pracovalo v zemědělství, většina z nich byli Slovinci.

V Dolním Štýrsku tvořil podíl slovinského obyvatelstva zhruba 80 %, oblasti ostatního Štýrska platily za naprosto německé, slovinský podíl na obyvatelstvu nepřekračoval ani jedno procento. V průběhu let 1890 – 1910 se snížil podíl slovinského obyvatelstva v Dolním Štýrsku zhruba o 3 %, o stejnou část se navýšil počet jazykově německého obyvatelstva. Tento pokles podílu slov. obyv. je možné vysvětlit především latentní asimilací. Její příčiny byly rázu sociálního, společenského, hospodářského, psychologického a politického. Jazykem používaným v denním styku s úřady nebo na pracovištích byla převážně němčina (proto i u slovinských občanů pracujících u německých zaměstnavatelů uváděli sčítací komisaři jako obcovací jazyk němčinu, také u dětí navštěvujících německé školy). Zajisté také mezi Slovinci probíhala často asimilace dobrovolná, a to sňatky, změnou místa pobytu, kvůli osobním výhodám nebo jednoduše kvůli silné hospodářské přítomnosti německého živlu v Dolním Štýrsku. Ještě v roce 1918 byly ze 215 firem zapsaných v Mariboru 192 v německém vlastnictví. Stejně tak bylo mezi 159 největšími plátcí daní města jen 11 Slovinců.

Politicky byli Slovinci organizováni ve více hnutích. V podstatě se vytvořila liberální „Volkspartei für Steiermark“ a klerikálně-konzervativní směr „Slowenischer Bauernverband für Steiermark“ (vedená pozd. jug. min.zahranicí Dr. Antonem Korošcem)

Od přelomu století se stále zřetelněji projevovala politizace širokých vrstev obyvatelstva (jak německého, tak slovinského) a účast na politickém životě se ubírala jednoznačně národnostně politickým směrem. Obě národnostní skupiny, ve snaze získat a udržet si své pozice v oblasti kulturního, veřejného a politického života, využívaly pro svůj boj činnosti tzv. Schutzverbände. Na německé straně to byly např. Der deutsche Schulverein, Deutsche Verein für die Untersteiermark nebo Südmark. Ze slovinských např. Slowenisch-politische Verein,, der Cyrill-Method-Verein a Sokol-Verein. K těmto spolkům se na obou stranách přidávalo stále více lidí. Jak silně obě národnostní skupiny bojovaly o své pozice, se ukázalo již v roce 1895, kdy musela odstoupit rakouská Windischgrätzova vláda kvůli zavedení jazykově slovinské paralelní třídy na gymnáziu v Celje.

Množství obtíží, které s sebou přinesla válka, ještě prohloubilo napětí mezi národnostními skupinami. Rokem zlomu byl v tomto ohledu rok 1917, kdy návrat k ústavnímu životu a opětovné zasedání říšské rady v květnu 1917 otevřely slovinským zástupcům pole, na kterém mohli veřejně uplatnit své požadavky. Zhruba ve stejné době došlo k rázným pokrokům i při vytváření jednotné slovanské fronty, takže bylo možné vidět slovinskou otázku v širším, Štýrsko překračujícím měřítku. Císař Karel a vídeňská vláda se nebránili přání sloučit korunní země obývané Jihoslovany, ale vtělení Štýrska a Korutan do tohoto celku nebylo nikdy bráno vážně u úvahu. Ale snaha čelit požadavkům Jihoslovanů ústupky a přitom neohrozit jednotu monarchie, byla předem odsouzena k neúspěchu. Následovala jen další radikalizace.

V tzv. Květnové deklaraci požadovali jihoslovanští politici (vedení Antonem Korošem) na vídeňské říšské radě sjednocení slovinských, chorvatských a srbských oblastí monarchie do samostatného státního organismu pod vládou Habsburků. Zanedlouho nato však byla nacionální otázka svedena do směru nepřátelského státu i monarchii, když se Slovinci připojili k radikálnímu prohlášení z Korfu a požadavku na neomezené právo na sebeurčení bez ohledu na dynastické svazky. Úřední opatření ale byla velmi zdrženlivá, a tak se pokusilo znepokojené německé obyvatelstvo Dolního Štýrska získat určitou protiváhu vlastními prohlášeními. V průběhu posledního válečného roku se uvnitř slovinských stran prosadil radikálně-nacionální směr v neprospěch strany katolicko-konservativní. Jednou z určujících vedoucích osobností byl Anton Korošec, který aktivoval na začátku r. 1918 „všeslovanskou lidovou stranu“ pro Štýrsko, Korutany, Kraňsko a Přímoří. Dřívější kompromisní a etapové řešení bylo kategoricky zamítnuto a problém Jihoslovanů byl prohlášen za mezinárodní otázku, kterou se měla vyřešit s pomocí válečných protivníků. V polovině srpna 1918 se v Laibachu/Ljubljana uskutečnilo, trpěno rakouskými úřady, všeslovanské setkání, v průběhu kterého se všechny strany spojily do slovinské národní rady pod vedením A. Korošce. Tím byl vytvořen předpoklad uvolnění slovinských oblastí, bez ohledu na německé jazykové ostrovy, v příhodnou dobu z rámce monarchie. K tomuto vývoji přispělo také přistoupení na německé straně, kdy se otevřeně diskutovalo o připojení alpských zemí k německé říši, stejně tak narůstající ohlas, který našly všeslovanské požadavky v Dolním Štýrsku i v politicky málo zainteresovaných kruzích.

Zlom 1918 – správa vévodství se na začátku jara 1918 zabývala především obstaráváním potravin, ovšem dosti neúspěšně. Když navíc železničáři v létě vstoupili do stávků, staly se iluzorními i poslední zbytky organizovaného přídele potravin. Hrozící hladomor a obavy z s tím spojených násilností přiměly v polovině října zástupce hospodářství a pracujících k jednání, které vyústilo ve spiknutí proti místodržícímu. Obě strany se rychle dohodly na převzetí správy země do vlastních rukou. Jistým způsobem dal podnět k revolučnímu hnutí manifest císaře Karla z 16. října, ve kterém se mluvilo o sebeurčení všech národů. 20. října 1918 se sešli všechny určující osobnosti štýrského hospodářství a politiky a vytvořili 24-členný výbor pro obecné blaho a 12-členný výkonný výbor. Tyto orgány měly přebrat kompetence místodržitelství. Jejich motto: Wir wollen nicht hilflos zu Grunde gehen získalo široký ohlas veřejnosti. 29. října 1918 byl v Záhřebu vyhlášen za vedoucí účasti Antona Korošce „stát Slovinců, Chorvatů a Srbů“ (SHS). 10. listopadu 1918 vydali štýrští poslanci heslo „los von Graz“. Ještě než byla tato otázka vyřešena na politicko-diplomatické rovině, rozhodli se ji Slovinci provést v činech, odtržení Dolního Štýrska bylo jen otázkou času.

11. listopadu 1918 se císař Karel vzdal podílu na státních záležitostech a o den později byl proklamován přístup Štýrska k republice „Deutsch Österreich“. Ale odloučení od monarchie proběhlo již dříve. Na konci října převzal správu země výbor pro obecné blaho, soc. dem. Arnold Eisler a Viktor Wutte byli zvoleni zemskými správci a uznáni ministerským

předsedou jako hospodářští komisaři. Nejdůležitějšími cíli bylo zajištění dodávek potravin a zajištění klidu a pořádku v zemi, zabránění pustošení země dezertéry a vracejícími se vojsky a také zabránění odtržení Dolního Štýrska. Hrozící hladomor byl odvrácen výměnou štýrských průmyslových výrobků za potraviny z SHS-státu, ale de facto byl také přijat vojenský postup slovinských jednotek k odtržení Dolního Štýrska.

Na začátku listopadu bylo ve Štýrském Hradci vyhlášeno „Provizorní zemské shromáždění“, které mělo potvrdit přístup Štýrska k republice Německo-rakouské a prosadit požadované hranice. Národní shromáždění zvolilo proporcionálně 12-členný zemský výbor, pod vedením zemského hejtmana Wilhelma von Kaan, který spolu se svými zástupci Josefem Pongratzem a Antonen Rintelem vytvořili zemskou vládu. Podle vzoru Deutsch-Böhmen vyhlásili oblast dřívější korunní země jako zemi Štýrsko za samostatnou provincii a zároveň její přístup k republice Německo-rakouské a výslovně „Provizorní národní shromáždění“ ve Vídni za nejvyšší státní moc. V prosinci 1918 byla vydána nová zemská ústava, podle které byla správa země, především zajištění klidu a pořádku, svěřena zemské vládě a 9 zemským radům.

Volby do národního shromáždění v únoru 1919, jejichž provedení už nebylo v Dolním Štýrsku možné a kterých se poprvé mohly účastnit i ženy, přinesly ve Štýrsku vítězství křesťanských demokratů.

Až do podzimu 1919 nebyly jižní a východní hranice Štýrska fixovány. Prastará hranice na Lafnitz, současně hranice svaté říše římské vůči Uhrám, byla mimo diskuzi, nejasné ale stále bylo, kdo bude v tomto směru hraničním státem.

V Dolním Štýrsku byli po založení SHS odvoláni němečtí obecní hejtmané, na jejich místo byli dosazeni slovinští hospodářští komisaři, a to pod hrozbou nepovolit průjezd transportů potravin z Chorvatska. V listopadu 1918 uvedlo několik slovinských jednotek pod svou kontrolu Maribor a zřídily zde slovinské štýrské hraniční komando. Štýrský výbor pro obecné blaho zůstal nečinný, neutěšená situace v zemi vedla k tomu, že se zemský výbor omezil jen na protesty vůči SHS státu. V prosinci byla Laibašskou dohodou ponechána konečná úprava hranic budoucí mírové konferenci a byly prozatímně zajištěny transporty potravin, hlavně do Vídně. US-Coolidgova-komise, vedená Kolonelem Hermanem Milesem měla od pařížské mírové konference za úkol podat zprávu o situaci v místě. Aby jim marburští prokázali německý charakter měst, uspořádaly tisíce obyvatelů města průvod před radnici, do neozbrojených lidí ale začala střílet slovinská patrola, výsledkem bylo 11 mrtvých, 60 zraněných. Tato událost vyvolala ve Štýrsku velký rozruch, k postihům ale nedošlo. Na začátku února, krátce před rakouskými volbami se republika Německo-rakouská vzdala Dolního Štýrska, označila boje za ukončené a mezi Laibachem/Ljubljana a Grazem byla smluvena demarkační linie výhodná pro Slovinci. Na obou stranách demarkační linie byla dohodnuta maximální síla posádek. V Korutanech byla řeka Dráva demarkační linií a jeho státní hranice Karavanky. Došlo k uzavření kompenzační smlouvy mezi oběma státy, na první půlrok r. 1919 byly pro D.Š. zajištěny od SHS dodávky fazolí, kukuřice, skotu.

Naděje získat od Slovinců hranice Drávy s Mariborem, Ptují bez boje se ukázal jako iluzorní. 29. srpna 1919 v Saint Germain stanovena hranice – město Radkersburg bylo rozděleno, nalevo od Mury ležící okolní obce, mezi nimi také do té doby převážně jazykově slovinské vesnice Laafeld, Sieldorf, Dedenitz, Lettling a Goriz zůstaly, stejně jako Leutschach a velká část Sobothy Štýrsku. (díky ital. zástupci Tittovi a US-expertovi Coolidgovi). To byly také oblasti, ve kterých bylo vojensky zakročeno proti jihoslovanskému obsazení. Projekt lidového hlasování v oblastech vlevo od Drávy, stejně jako v Mariboru ztroskotat hlavně na námitkách Francie a Velké Británie, které argumentovaly tím, že v této oblasti nedošlo k žádnému ozbrojenému odporu proti devítiměsíčnímu obsazení SHS vojsky. Odsun vojsk z oblastí slíbeným Rakousku trval asi jeden rok a nesl s sebou množství problémů. Na obou stranách existovala pouze mrtvá hranice s množstvím hospodářských

problémů – odchod obyvatel, zdražování, pokles investic. Přes 73 tis. německy mluvících si mohla jen s těžkými problémy zachovat svou identitu v Dolním Štýrsku.

Rakouská mírová smlouva byla vypracovávána od 2. června do 2. září 1919 v Saint-Germain en Laye, rakouská delegace ovšem nebyla přítomna u jednacího stolu. Schválena byla na začátku září národním shromážděním – její hlavní body: přejmenování na Republik Österreich, zákaz připojení k Německu, předepsané reparační, odstoupení jižních Tirol, Korutan a dolnorakouských oblastí a Dolního Štýrska. Lidové hlasování týkající se severních oblastí Dolního Štýrska, stejně jako jižních Korutan nebylo Rakousku dovoleno. Získání Burgenlandu (bez Ödenburgu/Sopron) nebylo pocitováno jako dostatečná kompenzace. 21. července 1920 byla dohoda zveřejněna jako státní smlouva a vešla tímto oficiálně v platnost.

Územní nároky Království SHS

Od Rakouska požadovalo Království SHS jižní Štýrsko a jižní Korutany. Saintgermainskou smlouvou z 10. září byla stanovena hranice s Rakouskem s výhradou, že otázka jižních Korutan bude řešena plebiscitem. Sporné území bylo rozděleno na zónu A, spravovanou orgány SHS, a zónu B, která byla pod dočasnou správou dohodových mocností. V zóně A se 59 % občanů vyslovilo pro setrvání při Rakousku, zbývající část byla automaticky připojena k Rakousku. Od Uherska požadovalo Království SHS oblasti Bačky a části Baranje. Od Rumunska si činilo nárok na úrodný Banát, který byl rozdělen a 2/3 získalo Rumunsko. Z bulharských území si nárokovalo oblasti kolem měst Caribrod, Bosilegrad a Strumica. Od Itálie požadovalo Terst, Julskou krajinu, Zadar, dalmátské ostrovy Cres, Zosiňj, Zastovo, Pulagraša.

Seznam použité literatury:

- F. Honzák – J. Vlčková, Evropa v proměnách staletí, Praha 1997
- Karner, Stefan, Die Steiermark im 20. Jahrhundert, Graz-Wien-Köln 2000
- Pirjevec, Jože, Jugoslávie 1918 – 92, Praha 2000
- Stenner, Christian (Hg.), Slowenische Steiermark, Wien-Köln-Weimar 1997
- M. Šesták - J. Pelikán, Dějiny jihoslovanských zemí, Praha 1998
- Tobolka, Zdeněk, Česká politika, díl I, Praha 1906